

Imagini paralele - reprezentarea și autoreprezentarea culturii române cu prilejul unei vizite la Tîrgul de carte din Leipzig

Michèle Mattusch

Presupun că tematica unei secțiuni cu titlul „Românii și cultura lumii“ a fost aleasă în mod conștient așa de largă. Un critic literar va avea tendința să trateze această tematică în mod serios și convențional, de exemplu printr-o prelegere despre „Recepția lui Lucian Blaga“. Astfel de conferințe comportă însă riscul de a nu nimeri în miezul problemelor actuale. De aceea m-am hotărît să mă ocup de problema medierii culturale, să tratez deci încă o dată de tematica reprezentării și autoreprezentării, a imaginii despre sine și a imaginii străine ale unei culturi. Vizita mea la Tîrgul de carte din Leipzig mi s-a părut o ocazie binevenită pentru a o demonstra la un exemplu concret.

Premisele medierii culturale

Transformările, care au avut loc în ultimii opt ani în România, au adus cu sine o mulțime de înnoiri în diferite domenii, inclusiv în domeniul literar. Astfel s-a putut constata în ultimii ani în România descoperirea și redescoperirea unor autori paralel cu dispariția altora din canonul literar. De altfel canonul literar însuși se află actualmente pare-se într-un proces de transformare continuă, care are ca urmare reevaluarea respectiv revizuirea critică a unor judecăți literare ce păreau de nestrămutat; un proces a cărui rezultat încă nu poate fi prevăzut. Fără îndoială studiul acestor transformări ține de domeniul criticului literar. El trebuie să-și facă o impresie despre literatura, care se citește în ziua de azi, despre criteriile, după care se judecă și se editează această literatură. Avînd în vedere mulțimea editurilor românești nou înființate, ținînd cont de publicațiile lor sporadice, de profilul lor difuz, cred că puteți confirma, că această sarcină n-a fost deloc ușor de realizat în ultimii ani. Criterii pentru editarea unei cărți nu existau aproape deloc, iar casele editoriale păreau a reacționa nemijlocit la dorințele cititorilor ținuți într-un regim abstinent în anii dictaturii.

Astfel am ajuns la a doua problemă importantă, care s-a pus cu ocazia vizitei mele la Tîrgul de carte din Leipzig; aceasta fiind strîns legată de modul însuși în care se mediază, se mijlocește o cultură. Pentru că și relația între literatură și mass-media s-a schimbat decisiv după revoluție. Nu numai că foarte mulți scriitori din România au trecut în domeniul jurna-

listicii sau chiar au intrat în politică, problema la care mă refer privește medIALIZAREA literaturii în general. În sensul acesta literatură înseamnă astăzi, pare-mi-se, ceea ce se știe despre literatură, respectiv ceea ce se poate mijloci despre ea. „Event-ul și vorbăria“, astfel judecă criticul german Ulrich Greiner¹, înlocuiesc la momentul actual nu rareori pe piața cărții invitația la lectură. Literatura se vrea o aventură, iar vorbăria despre ea înlocuiește un dialog adevărat. Între carte și cititor se întrepun însă nu numai criticii literari și editurile, ci și traducătorii, organizațiile culturale și mai ales mass-media: ziarele, televiziunea, internetul.

În același timp însă astfel de instituții crează criterii specifice de evaluare a literaturii. Criterii, ce se constituie astăzi în primul rând printr-un scurtcircuit între cerere și ofertă pe baza promisiunii unei distracții. Se pare că a trecut timpul marilor editori cu aspirații culturale, de a ilumina masele, din perioada de după cel de-al doilea război mondial.² O literatură astfel mediatizată, cum este ea acum, se dezvoltă mai degrabă pe orizontală și nu în profunzime, ea se supune nevoilor de distracție în cele mai diferite variații.

Pentru o literatură, care se definește drept „literatură mică“, care ocupă în Europa pare-se o poziție marginală și care este scrisă într-o limbă, ce nu aparține marilor limbi de circulație, lumea mediatizată din ziua de azi crează o mulțime de dificultăți. Pentru că în această lume mediatizată imaginea unei țări, cultura ei, nu vor fi mijlocite cititorilor prin critici sau prin experți literari ci aproape în exclusivitate prin intermediul mass-mediilor cotidiene.

De aceea studiul nostru se referă în primul rând la această mediere a literaturii prin mass-media. Să ne îndreptăm deci asupra unor exemple concrete din presa germană, care se referă la tematica României de la Tîrgul de carte din Leipzig. Nu avem pretenția de a fi exhaustivi, ci mai degrabă vom analiza selectiv unele jurnale cît și emisiuni televizate. Vom urmări după aceea cum s-a pregătit partea română pentru acest tîrg de carte, cum a dorit să se reprezinte respectiv cum a reușit să se reprezinte. În final vom încerca să ajungem la unele concluzii cu privire la problema medierii culturale a literaturii române.

¹ Cf. Ingo Arend: Bücher ändern nichts. Epochensprünge: Ost-West-Ungleichzeitigkeiten auf der Leipziger Buchmesse 1998 in Freitag vom 3. April 1998, S. 13

² Cf. Giovanni Ragone: *Un 'editoria senza modelli*, in Tirature '91, hg. von Vittorio Spinazzola, Turin 1991, S. 149-159. In der italienischen Debatte wurde schon zu Beginn der 90er Jahre festgestellt, daß das Verlagswesen in der Gegenwart vor allem vom Kulturmanagement betrieben wird und die Zeit der aufklärerischen Verleger eines E. Vittorini oder I. Calvino 'klassisch' geworden ist.

Imaginea României în presa germană cu ocazia Tîrgului de carte din Leipzig

Dacă considerăm imaginea României, care a fost răspîndită în ultimii ani în Germania, trebuie să constatăm că România nu are puncte de pornire foarte avantajoase. Dictatura din perioada lui Ceaușescu și consecințele ei, perioada posttotalitarismului și nesiguranța ulterioară au făcut ca imaginea Occidentului despre România să fie mai degrabă sumbră. În centrul atenției mediilor au stat permanent evenimentele cotidiene, adică politica de zi: distrugerea violentă a sistemului național-comunist, continuarea acestuia în perioada post-totalitară, nenumăratele încercări de reformă destinate eșecului, confruntările violente între naționalități, emigrarea germanilor din România, acestea ar fi doar unele dintre temele, care se repetau permanent. Imaginile despre sărăcie și foamete, despre dezorganizare, corupție și criminalitate predominau. Reportajele de scandal despre copiii străzii, despre căminele de copii și despre bandele organizate de criminali nu se mai terminau - de exemplu „Rumba“ (Rumänische Bandenkriminalität) este o abreviere a poliției germane pentru criminalitatea bandelor de români, abreviere care s-a încetățenit în Germania. Astfel ziarul „Berliner Tagespiegel“ titulează în data de 2 aprilie 1998 un articol: „Man freut sich über jede positive Erwähnung“ („Ne bucurăm de fiecare dată cînd se relatează despre un lucru pozitiv“), acolo emigranții români își spun părerea lor despre imaginea României în presa germană.³

Dacă facem abstracție de unele relatări sporadice, putem afirma că în ultimii ani foarte rar s-a vorbit despre cultura română. Prin urmare Tîrgul de carte din Leipzig a fost o ocazie binevenită pentru a pune din nou accentul pe aspectele culturale și artistice - bineînțeles doar în măsura în care un tîrg de carte în genere este în stare de așa ceva. După cum se știe, Tîrgul din Leipzig, în calitatea lui de „Ostmesse“, de „Tîrg din est“, spre deosebire de cel din Frankfurt, pune accentul primordial pe schimbul cultural cu țările Europei de Est, promovînd contactul direct între autor și public. Astfel acest tîrg este un exemplu concludent pentru bunele intenții. Dovadă fiind multitudinea de manifestații, începînd de la colocviul pentru editori, pîna la mesele rotunde și lecturile diferiților autori români sau germani din România, fără să uităm publicațiile de pe piața germană și expozițiile editurilor românești. Cum însă a reacționat presa?

În primul rînd trebuie spus, că principala revistă culturală, săptămînalul „Die Zeit“, nici măcar nu a amintit că în centrul atenției Tîrgului de carte din Leipzig se afla România. În

schimb se ocupa revista culturală „Freitag“, care provine din fosta RDG, de această temă. Și ziarul de orientare stîngă TAZ (Die Tageszeitung) a publicat introduceri și comentarii.⁴ În ceea ce privește relatările despre țara-temă la tîrg au predominat deci ziarele de orientare stînga, respectiv ziarele liberale de stînga, cum ar fi Frankfurter Rundschau (25 martie 1998), foiletonul ziarului Berliner Zeitung (26 martie 1998), Berliner Tagesspiegel (26 martie 1998) și suplimentul literar al revistei Berliner Wochenpost (25 martie 1998). În afară de acestea trebuie amintită desigur și ediția specială pentru Tîrgul de carte a ziarului din Leipzig Mitteldeutsche Zeitung (26 martie 1998). Astfel putem constata ca tendință generală, faptul că relatările despre tematica României depind de condiții regionale și de orientări politice. Imaginea va fi completată de două emisiuni TV, și anume o scurtă prezentare în emisiunea *Kulturreport* în televiziunea publică, canalul ARD, pe 29 martie 1998 de Helmuth Frauendorfer și emisiunea canalului cultural franco-german *Arte* în cadrul seriei *Metropolis* de Margarete Kreuzer în data de 4 aprilie 1998. Ele constituie materialul de bază la care ne vom referi în expunerea noastră.

La prima vedere a ziarelor am putea spune în mod ironic că „imaginile fac popoarele“. Relația dintre imagine și text joacă un rol foarte important. În trei dintre șase ziare observăm ceea ce provoacă cel mai important efect de recunoaștere pentru cititorii germani: articolele despre România sînt ilustrate de imaginea enormului palat poststalinist din București, pe care Ceaușescu și l-a construit în ultima decadă a regimului său. Această imagine atrage atenția cititorilor amintind de odioasa dictatură. În același timp însă devine simbolul unei țări întregi; România este - pare-se - Palatul poporului. În comparație cu aceste imagini, cele din ziarele Berliner Zeitung și Morgenpost se dovedesc a fi mai neutre. Dar și aici efectele senzaționale de recunoaștere și de confirmare joacă un rol important, imaginile despre copiii străzii din Berliner Morgenpost sau despre sărăcia țărânului român din Mitteldeutsche Zeitung, prin emoția și șocul pe care îl produc, îl reasigură pe cititorul autohton în poziția lui ferită.

În ceea ce privește textele însuși, deseori titlurile sînt foarte elocvente. Așa de exemplu TAZ titulează interviul introductiv cu Herta Müller foarte amplu: *‘Wie in einem Schlund’ Straßenkinder, Dracula, Folklore: Wo liegt Rumänien? Die Leipziger Buchmesse, Ende dieses Monats, will ein Rumänienbild jenseits der Klischees vermitteln.* „Ca într-o prăpastie“.

³ Cf. Alexander Pajević: „Man freut sich über jede positive Erwähnung“, in: der Tagesspiegel vom 2. April 1998, S. 14

⁴ Cf. trei articole referitoare la această temă: Sascha Bunge und Titus Faschina: ‘Wie in einem Schlund’, Interview mit Herta Müller in: TAZ vom 14.03.1998, Sascha Bunge und Titus Faschina: Rumänische Künstler melden sich zurück, in TAZ vom 25.03.1998, Jörg Magenau: ‘Schrifttypenkontrolle’ - Europa vom rumänischen Rand gesehen: Die Eröffnung der Leipziger Buchmesse, in TAZ vom 27.03.1998.

Copiii străzii, Dracula, folclor: Unde se află România? Tîrgul de carte din Leipzig, de la sfîrșitul lunii, vrea să prezinte o imagine a României dincolo de clișee. Deci deși redacția ziarului este conștientă de clișeele ce întunecă imaginea României, se servește fără jenă de acestea pentru titlul interviului. Numai cu greu își poate ține promisiunea de a convinge cititorul, că dorește să contribuie la o nouă imagine a României, dincolo de clișee. Astfel Herta Müller subliniază explicit, că în România nu a existat o reflecție critică asupra totalitarismului din partea intelectualilor: „... vanități, religiozități, misticism, idei despre genialitate“, precum spune ea, caracterizează intelectualii români, iar majoritatea lor „plutesc cîțiva centimetri deasupra pămîntului“⁵. Iar în Tagesspiegel Ernest Wichner își intitulează articolul: *Nur schwer löst sich das intellektuelle Rumänien, Schwerpunkt der Leipziger Buchmesse, vom vormodernen Selbstverständnis der Ceaușescu-Ära. Autoren und Debatten heute - eine Übersicht. România intelectuală - țara-temă de la Tîrgul de carte din Leipzig - se desparte cu greu de identitatea ei premodernă din timpul erei Ceaușescu. Autorii și dezbaterile din ziua de azi - o privire de ansamblu.* În schimb ziarul Berliner Zeitung acordă cuvîntul lui Richard Wagner sub titlul *Zwischen Lethargie und Basarwirtschaft. Între lethargie și economia de bazar.* Iar Christian Eger anunță în ziarul Mitteldeutsche Zeitung din Leipzig în articolul său, care oferă o imagine de ansamblu asupra literaturii române, existența unei: *Grădini a poeziei dincolo de cei șapte munți (Dichtergarten hinter den sieben Bergen).* Prin această cultură a citatului, ușor ironică, se atrage atenția cititorului german prin intermediul basmului *Albei-ca-zăpada* asupra comorilor ascunse probabil în îndepărtatul sud-est al Europei. Un alt foiletonist din Leipzig, Andreas Montag, prezintă sub titlul *Cerul deasupra Bucureștiului (Himmel über Bukarest)* două cărți mai în amănunt. În mod semnificativ este vorba de doi autori publicați în Germania, de Mircea Cărtărescu, a cărui proză *Nostalgia* a apărut 1997 la editura berlineză *Volk und Welt* în traducerea lui G. Csejka, și de Carmen Francesca Banciu, a cărei roman *Vaterflucht* a apărut în 1998, cu scurt timp înainte de tîrg, la aceeași editură.

În acest context ne pare o excepție faptul că Frankfurter Rundschau se referă în mod precaut la o prezentare a literaturii contemporane române dintr-un punct de vedere românesc, autorul fiind Mircea Cărtărescu. El oferă, pare-se, o contrapozitie. Cu titlul „*Das Selbstbewusstsein eines ...escu. Wider die landläufigen Mißverständnisse und Vorurteile. Die rumänische Gegenwartsliteratur. Conștiința de sine a unui ...escu. Împotriva neînțelegerilor și prejudecăților curente. Literatura română contemporană*“, Mircea Cărtărescu încearcă să combată clișeele curente din unghiul său de vedere.

⁵ Sascha Bunge und Titus Faschina: ‘Wie in einem Schlund’, Interview mit Herta Müller, in TAZ vom 14.03.1998, S. 13.

Dar să rămînem deocamdată la articolele, care încearcă să ofere un soi de privire de ansamblu asupra literaturii române. De exemplu Rolf Schneider face în articolul său din Berliner Morgenpost, intitulat *Die wahre Heimat von Ionesco und Paul Goma. Adevărata patrie a lui Ionesco și a lui Paul Goma*, o introducere în istoria română, în limba și cultura română, bineînțeles nu fără reverența obligatorie față de mitul lui Dracula. Și mai simplistă se dovedește a fi prezentarea din ziarul Mitteldeutsche Zeitung din Leipzig. La marginea paginii sînt juxtapuse fotografii, scurte subtexte și portrete, astfel încît poza lui Mihai Eminescu ajunge să fie publicată imediat lîngă cea a lui Dracula⁶; articolul fiind completat de portretele succinte ale lui Gellu Naum și a lui Oskar Pastior.

În acest sens selecția emisiunii Metropolis, în interviurile căreia li se acordă cuvîntul lui Mircea Dinescu, Gellu Naum, Mircea Cărtărescu și lui Ana Blandiana se dovedește a fi echilibrată și de-a dreptul reprezentativă. Slabă este în schimb prezența unui singur autor român mediatizat în Republica federală Germania. Helmuth Frauendorfer, în emisiunea lui despre Tîrgul de carte din Leipzig din *Kulturreport*, îl prezintă doar pe Gellu Naum într-un interviu mai vechi. De altfel reprezentantul surrealismului românesc tîrziu, a devenit în momentul actual un adevărat mit al mass-mediilor germane. În genere remarcăm că predomină repetițiile și stereotipurile; Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Gellu Naum par a fi puncte de referință obligatorii. Numai rar sau sporadic sînt amintiți și alți autori. Jurnalismul german și-a făcut după toate aparențele o imagine stereotipă de referință asupra literaturii din România, imagine care oscilează între simplificări și etichetări.

În schimb se acordă întotdeauna o atenție mare emigranților, fie ei de limbă germană sau română. Norman Manea, Paul Goma, Herta Müller sau Oskar Pastior sînt mai apropiați presei germane. Cel mai des însă sînt citați marii maeștri emigrați în anii 30, și anume Em. Cioran, M. Eliade sau mai tînărul E. Ionesco. Ei sînt cunoscuți publicului larg, operele lor fiind în mare parte traduse din limba franceză. Dar așa s-a format un alt clișeu important. Este vorba de imaginea intelectualului român, care se simte neînțeles de poporul său, care-l urăște și care-îi întoarce spatele. Astfel Christian Eger îl citează pe Em. M. Cioran în articolul său: „Îi uram pe ai mei, țărani atemporali. Mă refuzam eternității lor negative, gîndirii lor fantomatice împietrite“⁷. După aceasta articolul trece imediat la expunerea miturilor românești. Mitul mioritic despre neamul de "ciobani traci" de dincolo de cei șapte munți servește la descrierea ironică a imaginii despre sine însuși a românului.

⁶ Es handelt sich um die Vorstellung eines Fotobands mit dem Titel 'Geistersuche. Auf den Spuren des Unheimlichen von Irland nach Transsilvanien' von Simon Marsden.

Și Ernest Wichner și Richard Wagner se referă la poezii și la gânditorii așa zisei „generații de aur“, servindu-se de aceștia pentru a atrage atenția asupra faptului că elita intelectuală română dintre cele două războaie mondiale era implicată atât în dictatura lui Antonescu cât și în Legiunea de fier. Ei vor să readucă în amintirea intelectualilor postcomuniști din România, datoria lor morală, care, din punctul de vedere socio-cultural al celor doi autori emigrați din România, a fost neglijată pe timpul sistemului ceaușist. „În România“, E. Wichner citează aici din volumul „Despre clowni“ / „Über Clowns“ (1998) de Norman Manea, „predomină imaginea de-a dreptul idealizată a scriitorului în calitatea sa de *pur artist*, scriitorul ca om de elită, ca ființă, care trăiește departe de bruiatul cotidian și de plebe“⁸. Astfel Wichner confirmă tezele Hertei Müller din TAZ, care afirmă că în România nu există o artă, care se ocupă de realitățile țării.⁹

Dacă facem abstracție de revendicarea, ca literatura să reflecte conflictele actuale și imediate, trebuie să constatăm totuși, că imaginea despre literatura română contemporană este foarte deficitară. Generațiile din urmă, autorii anilor 80 și 90, care de altfel erau puși în centrul atenției la Tîrgul din Leipzig, acești autori și publicațiile lor de-abia sînt luați în seamă. În comparație cu literatura emigranților, lupta lor pentru supraviețuire în sistemul ceaușist însă se trece sub tăcere. În schimb sînt continuate nu rareori în străinătate controversele dintre autorii din țară și cei emigrați.

Cert este faptul că discursul politico-cultural nu ofensează pe nedrept sanctuarele naționale române. Antisemitismul, șovinismul, sacralizarea culturii și formarea de mituri, teme care mult timp au fost trecute sub tăcere, tabuizate în România, se dezbat acum tocmai în presa germană. O dată cu sfîrșitul erei Ceaușescu literatura română este din nou integrată în ansamblul literaturilor europene, și trebuie să facă față unei serii de noi cerințe, printre care și cîteva întrebări neplăcute, care nu au fost puse în ultimii 40 de ani. Acum se pune întrebarea, ce efect a avut literatura română într-adevăr asupra mediului său socio-cultural? Literatura română se măsoară acum după modul în care își tratează propria orientare, după raportul ei cu literaturile minorităților și după poziția ei față de un pluralism înțeles în sensul cel mai larg al cuvîntului. Pe scurt, ceea ce contează acum este, dacă literatura română se dovedește a fi deschisă, vie, plurivalentă, critică și autocritică. Dar

⁷ Zitiert nach Christian Eger: Dichtergarten hinter den sieben Bergen, in: Mitteldeutsche Zeitung vom 26. März 1998, S. 2

⁸ Ernest Wichner: Elite, Avantgarde und Argot, in Der Tagesspiegel vom 26. März 1998, S. 28.

⁹ Cf.: ‘Wie in einem Schlund’, Interview mit Herta Müller, in TAZ vom 14.03.1998, S. 14.

astfel, evident, canonul literar din România, care de peste 150 de ani se orienta după identitatea națională, este pus sub semnul întrebării.

Și traducerea în germană cât și publicațiile în Germania contribuie la reflecția asupra literaturii române. Amintim aici ediția bilingvă critică, de căpățîi, a romanului *Seit zweitausend Jahren. De două mii de ani* (Igel Verlag Literatur, Editura Fundația Culturală, Paderborn 1997), care a însoțit apariția Jurnalului lui M. Sebastian cât și unul dintre cele mai importante romane politice ale unui emigrant, *Muște sub pahar* (Fliegen unterm Glas), de Al. Papilian (trad. germ. de G. Aesch 1992). Desigur nu este arbitrar faptul că exilul analizează situația din România cu toată asprimea, din moment ce emigranții consideră de datoria lor de a mijloci cetățeanului Republicii federale, a cărui judecată este poate prea superficială, imaginea raporturilor totalitare din România. În același timp însă sînt neglijate încercările unor autori români de a reflecta era ceaușistă, fie ele doar romanele lui Mihai Sin. De-abia dacă se amintește de reflecția română asupra miturilor istorice. De pildă cartea lui Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, (Editura Fundației culturale române, București 1995) care oferă o privire de ansamblu concludentă, este tot atît de puțin cunoscută ca și cea a lui Lucian Boia *Istorie și mit în conștiința românească* (București, Humanitas, 1997) în care autorul încearcă să descopere propriile mituri istorice. Nici numeroasele încercări ale editurii Humanitas de a reflecta tocmai această problematică nu se menționează, se formează însă imaginea unei culturi și a unei literaturi, care se refuză confruntării cu această problematică. Astfel apare impresia, că în România persistența miturilor naționale înlocuiește în continuare procesul de formare a unei noi identități, că demontarea acestor mituri nici măcar nu a început încă.

Acestea ar fi în mare parte clișeele despre cultura română mijlocite de către mass-mediile germane cu ocazia Tîrgului din Leipzig: imaginea României oscilează între miturile și fan-teziile naționale, care sînt citate de fiecare dată, și prejudecăți. Referințele la dictatura totalitară, aluzia la „starea de conștiință premodernă a intelectualului român“ înlocuiesc deseori reflecția aprofundată pentru ca, în final imaginea mediatizată a României, în variantele sale cele mai banale, să alunece la miraculoasa și exotica grădină a poeziei, unde intră în joc personajul Dracula.

Acestor imagini i se opune doar imaginea despre sine a lui Mircea Cărtărescu. Profitînd de posibilitatea de a publica în ziarul *Frankfurter Rundschau* și pornind de la complexul de minoritate a scriitorului român, care pentru un străin nu reprezintă decît un „... escu între mulți ...escu“ Cărtărescu încearcă în mod îndrăzneț și competent să combată miturile mediatizate. Conștient de valoarea sa, autorul afirmă: „Adevărata imagine a României de

azi nu o veți găsi la bandele de criminali, la copiii străzii sau la cîinii vagabonzi, ci la scriitorii care vor lua cuvîntul la Leipzig. Da, eu sînt imaginea României de azi.”¹⁰ Mircea Cărtărescu alege calea unei culturi mijlocite individual, prin personalitatea autorului și prin opa sa literară. El pune accentul pe lectura de carte și speră ca efectul acesteia asupra publicului să ducă la un schimb reciproc.

Din păcate însă - dacă facem abstracție de unele excepții - mass-mediile au ignorat în mare parte autorii români, care veniseră în mare număr la Leipzig. O excepție demnă de amintit este numărul special al revistei *Neue Literatur* (Nr. 1/1998), editată de G. Csejka cu ocazia târgului, care publică portretele unor scriitori ca Ștefan Agopian, Nora Iuga, Ioan Groșan, Viorel Marineasa, Mircea Dinescu, Daniel Vighi, Caius Dobrescu și H.R. Patapievici, cît și fragmente din operele lor.

Dar pentru mass-medii în general, aceste prezentări competente nu joacă nici un rol. Interesul lor se focalizează pe autorii, accesibili în limba germană, traduși și publicați în ultimii ani. Numai așa e posibil ca ideile fixe, judecățile superficiale, titlurile de senzație să fie preluate și răspîndite în continuare. Prin urmare traducerile sînt cele care ilustrează în momentul actual imaginea, pe care publicul german și-ar putea-o face despre literatura României; e vorba de cărțile lui Gellu Naum, Norman Manea, Alexandru Papilian, Mihai Sebastian, Mircea Cărtărescu, Mircea Dinescu, Alexandru Vona, Carmen Francesca Banciu și Ana Blandiana. Unii autori, după cum se vede, au putut profita de șansa de a colabora cu autori emigrați. Este vorba de Mircea Dinescu, tradus de Werner Söllner, de Mircea Cărtărescu, tradus de Gerhard Csejka, de Gellu Naum, tradus de Georg Aeschl și de Oskar Pastior sau de Alexandru Papilian tradus de Georg Aeschl. Mult mai dificilă se înfățișează situația celorlalți autori.

Permutările care rezultă din această manieră de a proceda sînt enorme. Impactul ierarhiilor valorice labile interne cu reprezentările și evaluările externe, deseori politizate, contribuie la deformarea imaginii României. Bineînțeles ar fi de datoriat României însăși, a instituțiilor culturale române, de lua decizia pentru a schimba această stare de fapt; dacă nu se dorește ca mijlocirea literaturii române să depindă în continuare de cerințele pieții, de arbitrar și angajamentul cîtorva persoane.

¹⁰ Mircea Cărtărescu: Das Selbstbewußtsein eines ...escu. Wider die landläufigen Mißverständnisse und Vorur-

Tîrgul de carte din Leipzig privit din punctul de vedere al României

Care este punctul de vedere opus, cum se autoreprezintă România? Cum se confruntă ea cu propriile mituri și cum reacționează la prejudecățile celorlalți?

Dacă aruncăm o privire în ediția specială a revistei 22 sau în numărul din ianuarie a revistei *Dilema*, care se ocupă de Tîrgul de carte din Leipzig și de discuția legată de autoreprezentarea României, putem să ne facem o impresie despre stadiul dezbaterilor actuale.

Aici vom observa că românii își pun înaintea de toate întrebarea, dacă oare să se prezinte la tîrg sau nu. Astfel unii consideră că autoreprezentarea României la tîrg, dincolo de eforturile organizatorice și de cheltuielile financiare, este o șansă; Maria Berza afirmă: „Cred că e șansa cea mai mare pe care o are România în 1998 de a-și prezenta cultura lumii întregi”¹¹. Însă alții consideră că această autopropagandă este precoce, în comparație cu acel „mai facem față anul ăsta și gata”. Aceștia își pun întrebarea, care lasă un gust amar: „e oare nația amenințată cu dispariția din moment ce-și rupe de la gură mii de dolari ca să arate că supraviețuiește?”¹²

Controversa centrală preliminară Tîrgului de carte se situa însă într-un alt domeniu, și anume se pune problema: Cum ne reprezentăm? Astfel Ion Bogdan Lefter¹³ are convingerea că artiștii și intelectualii români consemnează mai ales o serie de succese individuale și personale: „însă o cultură națională nu-și va putea ‘exporta’ imaginea decît prin gesturi concertate, prin serii coerente de ‘acțiuni’, prin strategii colective”¹⁴; de aceea el se vede nevoit să revendice înființarea unor instituții de stat și organizații profesionale, care să se ocupe de pregătirile pentru tîrg. Caius Dobrescu cere tocmai contrariul, și anume să nu se producă o imagine unitară a României, ci să se pună accentul mai cu seamă pe personalitate și competența individuală ținînd cont de diversitatea opiniilor divergente: „oamenii nu trebuie să facă ‘echipă’ sacrificîndu-și personalitatea și diferențele de opinie, pentru că în felul acesta se risipește exact substanța din care sînt făcute șansele”¹⁵.

teile. *Die rumänische Gegenwartsliteratur*, in *Frankfurter Rundschau*, 25. März 1998, Literaturreisenschau, S. 1.

¹¹ Delia Verdeș: *Managementul unei imense șanse*. Dialog cu Maria Berza, Secretar de Stat în Ministerul Culturii in *Dilema*, 23-29 ianuarie 1998, S. 8.

¹² Adina Keneres: *Trecute standuri naționale*, ebd., S. 10.

¹³ Ion Bogdan Lefter: *Și în domeniul „exportului cultural” e loc de-o reformă*, ebd., S. 16.

¹⁴ Ebd., S. 16.

Un rol important în discuția legată de autoreprezentarea României îl juca întrebarea, la ce se așteaptă ceilalți sau ce pretenții au ceilalți de la români. De pildă Mihai Oroveanu, directorul biroului de țîrg, opinează că: „Ei (germanii) vor să afle mai mult despre cultura minorităților de la noi, ori despre o temă care revine tot timpul și se interferează, ludaica, lucruri care nouă nu ni se par atât de importante”¹⁶. Aici iese foarte clar la iveală impactul dintre criteriile de evaluare de natură internă, fixate prin tradiție, și noile cerințe externe, care sînt considerate simple curiozități, cantități neglijabile.

Cu totul alta este însă imaginea germanilor, care reiese pare-se din consensul mass-mediilor române. Astfel Georg Aescht confirmă imaginea germanului saturat, care se incită doar citind despre teme exotice sau senzaționale: „Unde-i belșug, și sărăcia se vinde bine“, scrie Aescht, referindu-se la imaginea germanilor răspîndită în România. „Această constatare“, continuă el, „poate părea un cinism gratuit, din păcate însă ea reflectă în mod destul de fidel felul în care imaginea lumii ne-occidentale - a doua, a treia, sau cum vrem să le numerotăm - este colportată mai cu seamă într-o țară atât de saturată cum e Germania, fostă de vest. Reîntregirea ei de altfel se dovedește atât de dificilă încît nu mai este loc pentru alte probleme sau teme decît dacă ele au un oarecare iz exotic sau senzațional”¹⁷. Imaginea mediatizată despre germani, care predomină în România, nu se deosebește în nici un fel de prejudecățile care cursează în presa germană în legătură cu România, fiind confirmată de un interviu pe aceeași pagină a ziarului într-o mică inscenare. O anumită Ulrike Draesner, care din întreaga literatură română nu-l cunoaște decît pe Gellu Naum, întrebată fiind, repetă într-o manieră naiv-nemțească exact ceea ce presupune Georg Aescht: „Aș vrea de fapt ceea ce este exotic, străin, neașteptat pentru mine ...”¹⁸

Așa se încheie cercul conturînd o imagine a României în presa germană drept autoreflexie a dorințelor cititorilor germani. Se arată o anumită nesiguranță, care reiese din două atitudini controversate, pe de o parte o anumită neînțelegere manifestată față de noile cerințe la adresa literaturii și pe de altă parte generalizarea spectacolului cultural occidental, transmis prin mass-medii, care îl pune pe cititorul dornic de distracție în centrul preocupărilor sale. Aceste atitudini, care oglindesc nesiguranța autoreprezentării într-o cultură străină, au la baza lor criterii de valoare instabile, imboldul de a-și apăra propriul sistem de valori labil sau dorința de a se adapta în linii mari celorlalți.

¹⁵ Caius Dobrescu: *Instinct, rațiune, Țîrg de Carte*, ebd., S. 10.

¹⁶ Tita Chiper: *Proiecte, nostalgii, imagini. Convorbire cu Mihai Oroveanu, director al Oficiului Național de Expoziții*, ebd., S. 9

¹⁷ Georg Aescht: *Primăvara de hîrtie*, ebd., S. 7

¹⁸ Gerhard Csejka: *Aș vrea o imagine neadaptată așteptărilor mele...*, ebd., S. 7

Nu vom găsi bineînțeles asemenea imagini despre români sau despre germani în ediția în limba germană a revistei 22; ea fiind destinată în mod explicit publicului german. Aici Mircea Martin se referă la traduceri din limba germană, constatînd că în anul 1995 au fost vîndute doar 40 de licențe din Germania României, în comparație cu aceasta însă s-au vîndut 454 Poloniei, iar Cehiei 283. Dacă ținem cont în această ordine de idei că în aceeași revistă se vorbește de 3200 de ediții nou înființate după 1989, dintre care 400 pînă 500 active, și dacă ne uităm la titlurile editate anual: în 1995, 5517, în 1996, 7199, în 1997, 9557, atunci ajungem repede la concluzia că ignoranța și prejudecățile reciproce au repercursiuni asupra practicilor editoriale și asupra recepției literare. În mod evident cititorul român se orientează și acum mai cu seamă spre literați și cărți de specialitate anglosaxoni și francezi. Astfel se confirmă o anumită ignoranță reciprocă.

Numai H.R. Patapievici atrage atenția asupra tradiției individuale a comunităților regionale din Germania, care produc o altă noțiune de cultură, o cultură diferită de cea centralizată. Din păcate încercările domnului Patapievici par a fi puțin cunoscute în România, fiindcă tradiția română face ca imaginea despre cultură să fie generată în continuare în mod colectiv și centralizat. Dar tocmai această imagine centralizată și colectivă, trecînd prin presă, se superficializează, devenind ușor stereotipizată.

Capcanele mass-mediei - probleme legate de imaginea de sine, de imaginea despre străini

Să ne întoarcem în sfîrșit la imaginea de sine și la imaginea despre străini, așa cum reies din cele două ziare românești menționate mai sus, și să ne punem întrebarea, care sînt modalitățile reale de mijlocire între culturi la un asemenea tîrg? Ion Bogdan Lefter notează un scurt catalog de sfaturi, de care ar trebui să se țină cont:

Trebuie să pornim de la ideea, spune Lefter, că în Germania se știe foarte puțin despre România. Deci, cum ne prezentăm? După părerea lui Bogdan Lefter, românii ar trebui să lase acasă atît miturile naționale, care declară România drept „buricul pămîntului“, cît și complexele lor de minoritate. Propune ca la tîrg românii să nu încerce să mijlocească „marile valori istorice naționale“, ci să pună accentul pe prezentul viu, pe creativitatea individuală, care ar putea să declanșeze un adevărat dialog cultural.

Ion Bogdan Lefter recunoaște că în străinătate, lumea este „complet insensibil(ă) la ierarhiile de la noi acasă”¹⁹, că această cultură mediatizată își făurește propriile sisteme de valori, independentizate. De aceea ar trebui să se medieze la un asemenea tîrg faptul că în România poezii, intelectualii vorbesc „aceeași limba” ca și cei din străinătate, că ei se află la înălțimea dezbaterilor intelectuale și culturale mondiale. Sfaturile lui Bogdan Lefter se îndreaptă spre orizontul intern, la baza lor stînd încercarea de reevaluare a propriei literaturi. Dar și ele neglijează mijlocirea prin mass-mediile din străinătate. Bogdan Lefter presupune existența unei priviri neutre asupra României, o necunoaștere de cauză, or cititorul german deși nu știe mai nimic despre literatura română este îmbîcsit de prejudecățile mediatizate.

Aici se prezintă întreaga paletă a problemelor de mijlocire a unei culturi, mijlocire care nu se poate lipsi de traduceri sau de imaginile despre străini răspîndite prin mass-medii. Prin urmare trebuie să se țină cont într-o manieră sau alta de clișee cît și de prejudecățile curente. Nu este de ajuns dacă autorii români lasă acasă bagajul de folclor și de mituri naționale, orientîndu-se spre prezentul viu. Pentru că reflecția critică asupra binecunoscutelor mituri ar trebui să se facă în prezent. O corectare a imaginii despre România pe care și-o face publicul cititor german, care nu cunoaște România decît sub aspectul dictaturii lui Ceaușescu, a legendei despre Dracula, a incapacității autocritice a intelectualilor români și a criminalității copiilor pungășii, ar fi imperios necesară.

Desigur România nu va putea să-și impună propriul sistem de valori în mod strict, ignorînd pretențiile celorlalți, așa cum nu se va identifica cu imaginea existentă adaptîndu-se tuturor cerințelor din străinătate. Umberto Eco formulează de exemplu în teoria sa despre lectură strategiile de comunicare, pe care, după părerea lui, ar trebui să le aplice un autor postmodern pentru a-și seduce cititorii. Autorul, spune Eco, ori se adaptează cerințelor pieții și publicului său, ori încearcă să surprindă spiritul vremii, revelîndu-le cititorilor „ceea ce ar trebui să ceară, deși ei-înșiși încă nici o știu”. Eco formulează o teorie de seducție a cititorului: „Ei bine, îți dau o grămadă de latină, niscai femei și teologie, cît încap, sînge și roaie ca la Grand Guignol odinioară, pînă protestezi...”²⁰. Pe scurt, îți dau ceea ce vrei, te ademenesc în capcană, ca să te duc exact acolo, unde vreau să te am. Această strategie a lecturii postmoderne, oare nu se poate aplica și la imaginea unei culturi întregi?

¹⁹ Ion Bogdan Lefter, ebenda, S. 16.

²⁰ Umberto Eco: Nachschrift zum ‘Namen der Rose’, München, Wien 1987⁸, S. 59ff.

Aceasta presupunând desigur revizuirea propriului sistem de valori culturale cât și recunoașterea faptului că vechiul canon literar și-a trăit traiul. Chiar acest impact între ierarhiile de valori interne române cu cele, care vin din exterior, ar trebui să constituie un prilej binevenit pentru dialogul, pe care și-l dorește Bogdan Lefter.

Dar după părerea mea n-ar fi soluția cea mai fericită, dacă românii s-ar limita la literatura contemporană. Orientarea tipică a târgului și ansamblul literar, actualmente accesibil în Germania, trebuie corectate la rîndul lor. Mihai Sebastian, Mircea Eliade, Alexandru Vona, Mircea Cărtărescu, Mircea Dinescu, Gellu Naum, Ana Blandiana și Alexandru Papilian nu reprezintă cel mai slab catalog al literaturii române, dar sînt departe de a putea oferi o imagine complexă și o înțelegere din punct de vedere istoric. Tîrgul de carte și mijlocirea prin mass-medii constituie o imagine a literaturii române bazată pe evenimential, pe excepționalitate, pe superficialitate. Romanul împotriva dictaturii, romanul unui autor evreu problematic, volumul de poezii al poetului disident, acestea sînt evenimentele, care formează imaginea mediatizată a literaturii. E drept că ultimul surrealist român în viață sau romanul, regăsit după 40 de ani al unui autor necunoscut, emigrat din România, cum a fost cazul lui Al. Vona, sînt fenomene excepționale prin felul lor, demne de luat în seamă. Dar această mediere a literaturii plutește la suprafața fenomenelor, și face ca literatura însăși să devină acel eveniment spectacular de care aminteam la început.

Pentru o prezentare corespunzătoare a culturii române în străinătate se impune deci și mijlocirea desacralizată a marilor clasici. Doar așa marii autori ca M. Eminescu, I. Creangă, Mihail Sadoveanu sau I.L. Caragiale, despre care și așa cursează o sumedenie de clișee, pot deveni din nou interesanți pentru cititori. Rezultatul ar fi atunci o mediere cât mai amplă și solidă a propriei culturi pe baza unui număr mare de traduceri. Din păcate la Tîrgul de carte nu prea s-au putut remarca preocupări din partea românilor în acest sens. Se găsea doar o prezentare scurtă a istoriei României în limba germană, pe lîngă o antologie de poezie, de pe-acum controversată, editorul Dieter Schlesak fiind presat de termen²¹. Aceste produse ocazionale nu reflectă însă nici nivelul internațional, la care se lucrează azi cînd e vorba de istorie, nici nu pot media într-adevăr o imagine care poate „seduce cititorul“. Astfel nu servesc nimănui.

O cultură este mediată oare prin personalități individuale sau mai degrabă printr-o imagine globală de către instituții? Desigur personalitățile și operele lor trebuie la urma urmei - cum afirmă Mircea Cărtărescu și Caius Dobrescu - să garanteze calitatea unei literaturi în

²¹ Dieter Schlesak (Hg.): *Gefährliche Serpentinaen. Rumänische Lyrik der Gegenwart*, Edition Galrev, Berlin, 1998

străinătate. Și dacă considerăm spectacolul mass-mediilor ei sînt actualmente și singura șansă de a destrăma punctual imaginile superficiale mediatizate global. Lecturile de carte și mesele rotunde sînt în această ordine de idei probabil cei mai buni mijlocitori culturali.

Dacă pentru simplul cititor personalitatea individuală respectiv opera individuală pot media cel mai bine o imagine despre cultura română, un vizitator al tîrgului caută să vadă organizația de ansamblu. Dar o imagine unitară se formează doar atunci cînd instituțiile mediatoare existente sau care ar trebui înființate s-ar ocupa mai puțin de „imaginea românilor în cultura lumii” și mai mult de organizația practică. Pentru că de aici au pornit deficiențele reale ale prezentării la tîrgul din Leipzig. Astfel numărul mare de furturi de cărți trebuie pus în legătură cu faptul că multe ediții românești nu vindeau cărți deloc sau numai sporadic, deși exista și o librărie a tîrgului. Doar în cazurile cele mai rare a fost asigurată prezența la stand cu un personal competent. De asemenea edițiile românești nu aveau rafturi funcționale, vizitatorii neputînd să scoată cărțile expuse pentru a răsfoi prin ele. Iar dacă produsele artistice și ofertele de contact bineintenționate nu prea au avut efect, este de vină desigur și organizația de tîrg. Ingo Arend, care făcea un rezumat al tîrgului și al tematicii române în revista *Freitag* din 3 aprilie, se exprima ironic, punînd însă punctul pe i. După el, cafeneaua Capșa, reconstruită la tîrg, era un fel de cușcă de cîini în fundul halei iar centrul de contact-est-vest de lîngă ea avea șarmul unei reuniuni de refugiați²². Dacă ne referim la felul cum au fost tratate cărțile sau chiar poezii care trebuiau să citească textele pasanților, putem spune că ambele părți au dat dovadă de lipsă de profesionalism, de circumspecție și de organizație. Desigur și acestea au repercursiuni asupra imaginii despre România. Deci nu este nevoie de imagini centrale autoreprezentative ci de o organizație centrală în stare de funcțiune.

În concluzie, ce urmează să mijlocească autorul român: că vorbește aceeași limbă sau că e diferit, că suferă, că este de părere că un tîrg de carte reprezintă o prostituare a poetului? Gîndirea diferențelor - cuvînt la modă în cultura occidentală a anilor 70 și 80 - ne-a condus tocmai la frontierele între culturi diferite. După cum se știe azi, o cultură sau o limbă nu poate fi transpusă în totalitate într-o altă cultură sau limbă. Un traducător află lucrul acesta pe pielea lui, dar și persoanele care intră în contact reciproc fac această experiență. Se pune deci întrebarea, ce este de făcut? În 1994, cu prilejul unui interviu, l-am întrebat pe Mircea Nedelciu care sînt sentimentele sale față de noul său public și în ce măsură este dispus să comunice cu el. Pentru Mircea Nedelciu întîlnirea cu piața de cărți occidentală a fost un șoc. O descria metaforic drept piață pestriță, lipsită de carac-

²² Cf. Ingo Arend: Bücher ändern nichts, in *Freitag* vom 3. April 1998.

ter. Vorbea despre o „depersonalizare a cărții“ și avea bănuiala că un pahar de iaurt ar avea mai multă personalitate decât cărțile din librăriile-supermarkt franceze. Probabil are dreptate.

Pe de altă parte Mircea Nedelciu pornește de la o relație specifică între autor și cititor. În anii 80 pe amândoi îi lega un fel de solidaritate nemijlocită, îndreptată împotriva discursului ideologic predominant. De aici rezultă și multitudinea de neînțelegeri legată de posibilitățile de comunicare. Dacă Mircea Nedelciu afirmă: „Comportamentul meu în fața literaturii este un comportament comunicativ“, continuând: „o comunicare în ansamblu cu contemporanii tăi“, atunci presupune mai cu seamă consimțământul cititorului cu acest comportament, consimțământul fiind necesar pentru succesul literaturii sale. Dar aceste premise s-au destrămat după 1989 chiar în propria țară. Iar în străinătate, unde cultura este transmisă prin traduceri și prin mass-medii, nici măcar nu ne putem aștepta la un asemenea consimțământ.

Comunicarea nu implică un consimțământ anticipat cu propria poziție. Experiențele lingvistice și culturale formează zone de frontieră, care niciodată nu se vor suprapune total, opinează G. Liiceanu într-o discuție la Tîrgul din Leipzig. Înțelegerea străinului este limitată de propriile condiții socio-culturale. Lucrul acesta este valabil pentru ambele părți. Poate ar trebui să se înțeleagă tocmai acest lucru. Atunci medierea unei imagini de sine ar putea fi mult mai ușoară pentru reprezentanții culturii române. Totuși aceștia trebuie traduși, pentru a-și putea prezenta punctul lor de vedere.